

**TEMURIYLAR DAVRIDA ME'MORCHILIK VA TASVIRIY
SAN'AT UYG'UNLIGI**

Orifjonova Marjona Sherzod qizi Namangan davlat universiteti

San'at va sport fakulteti Rangtasvir (Dastgohli) yo'nalishi 3-kurs talabasi

E-mail: marjonaoripjonova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Temuriylar davrida O'rta Osiyoda san'at va madaniyatning yuksalish davri sifatida yuz bergan ulkan me'moriy va tasviriy san'at uyg'unligi yoritilgan. Me'morchilikda bezak, naqsh, rang va shakl uyg'unligining badiiy-estetik ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, Amir Temur va uning avlodlari – Shohrux, Ulug'bek, Husayn Boyqaro davrida bunyod etilgan san'at maktablari va me'moriy yodgorliklarning o'zaro bog'liqligi ilmiy asosda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Temuriylar davri, me'morchilik, tasviriy san'at, naqsh, miniatyura, madaniyat, bezak san'ati, estetik uyg'unlik.

Temuriylar davrining madaniy muhitida san'atning o'rni. Amir Temur va uning avlodlari davrida Samarqand, Hirot, Shahrisabz, Buxoro kabi shaharlar madaniyat, ilm va san'at markazlariga aylandi. Temur o'z farmonlari bilan me'morlar, naqqoshlar, ganchkorlar, rassomlar va xattotlarni dunyoning turli burchaklaridan Samarqandga to'plagan. Shu bois, bu shahar "Sharqning durdonasi" deb atalgan. Temuriylar davrida yaratilgan san'at namunalarida uyg'unlik, simmetriya, geometrik aniqlik va ramziy ma'nolar chuqur ifoda topgan. Har bir bino, bezak yoki naqsh nafaqat estetik go'zallik, balki ma'naviy mazmunni ham o'zida mujassam etgan. 2. Me'morchilik san'atining yuksalishi. Amir Temur bunyod etgan inshootlar — Go'ri Amir maqbarasi, Bibixonim masjidi, Shohi Zinda majmuasi, Oqsaroy saroyi — o'z davrining eng mukammal me'moriy asarlari hisoblanadi. Bu obidalar nafaqat yirik hajmi, balki bezak va rang uyg'unligi bilan ham ajralib turadi. Masalan, Go'ri Amir maqbarasida ko'k va moviy ranglar uyg'unligi orqali osmon

ramzi ifodalangan. Bibixonim masjidida esa monumental hajm, gumbazlar tizimi, mozaika naqshlari va yozuv ornamentlari me'moriy va tasviriy san'atning mukammal birlashuvini namoyon etadi. Temuriy me'morchiligida g'isht, koshin, marmar, ganch va sirlangan sopol bezaklar keng qo'llanilgan. Bu uslub keyinchalik butun musulmon Sharqiga ta'sir ko'rsatgan. 3. Tasviriy san'at va miniatyura rivoji. Temuriylar davri tasviriy san'atining eng yuksak namunalaridan biri bu — miniatyura san'atidir. Ayniqsa, Shohrux Mirzo va Husayn Boyqaro hukmronligi davrida Hirot shahrida shakllangan Hirot maktabi Sharq miniatyura san'atining cho'qqisiga chiqdi. Bu maktabning yetuk vakillari Kamoliddin Behzod, Qosim Ali, Mirak Naqqosh kabi rassomlar bo'lib, ular inson qiyofasi, tabiat manzaralari, saroy hayoti va ilm-fan olamiga bag'ishlangan asarlar yaratganlar. Behzodning "Layli va Majnun", "Xamsa" miniatyuralari me'moriy manzaralar bilan uyg'un holda ishlangan bo'lib, tasviriy san'at va me'morchilikning o'zaro bog'liqligini yaqqol ko'rsatadi. 4. Me'morchilik va tasviriy san'atdagi estetik uyg'unlik. Temuriylar davri san'atining asosiy belgisi — uyg'unlikdir. Me'moriy inshootlarda naqsh, ganchkorlik, yozuv, arabeska, mozaika, freska va miniatyura elementlari bir-birini to'ldirib turadi. Masalan, Bibixonim masjidi devorlaridagi kufiy yozuvlar va geometrik naqshlar diniy ma'no bilan estetik ifodani uyg'unlashtirgan. Tasviriy san'atda esa me'moriy fonlar (masalan, saroylar, bog'lar, madrasa ichki tuzilmalari) kompozitsion markaz sifatida ishlatilgan. Shu tariqa, me'morchilik tasviriy san'atning ilhom manbaiga aylangan, tasviriy san'at esa me'moriy obidalarni ma'naviy mazmun bilan boyitgan. 5. Ulug'bek va ilm-ma'rifat uyg'unligi. Amir Temurning nabirasi Mirzo Ulug'bek me'morchilik va san'atni ilm bilan bog'lagan buyuk alloma sifatida tarixda tanilgan. Uning qurdirgan Ulug'bek madrasalari (Samarqand, Buxoro, G'ijduvon) nafaqat ilm maskani, balki san'at namunasi sifatida ham yuksak ahamiyatga ega. Gumbazlaridagi koshinkor yozuvlar, devorlaridagi naqshlar ilm va e'tiqod uyg'unligini ifodalagan. 6. Husayn Boyqaro va san'atning gullab-yashnashi. XV asrning ikkinchi yarmida Husayn Boyqaro davrida Hirot madaniyat markaziga aylandi. U san'atkorlarni qo'llab-quvvatlab, saroyda rassomlar, sho'rolar, xattotlar va olimlar faoliyat yuritgan "adabiy va san'at

doirasi”ni tashkil etgan. Aynan shu muhitda Behzod, Jomiy, Alisher Navoiy kabi buyuk ijodkorlar yetishib chiqdi. Ularning asarlarida me’morchilik va tasviriy san’atdagi mukammallik bir-birini to’ldirgan. 7. Naqsh va bezak san’atining badiiy o’ziga xosligi. Temuriylar davrida naqshlar nafaqat bezak sifatida, balki ma’naviy ramz sifatida ishlatilgan. Gumbaz va peshtoqlardagi yulduzsimon, geometrik shakllar kosmos va ilohiy tartibni bildirgan. Ranglarda esa ko’k (osmon), oltin (qudrat), oq (poklik) ramzi ifodalangan. Ganchkorlik, koshinkorlik va naqshkashlik me’moriy inshootlarning ajralmas qismi bo’lib, ular tasviriy san’at elementlarini real fazoda mujassamlashtirgan. 8. Temuriylar merosining keyingi davrlarga ta’siri. Temuriylar davrida yaratilgan san’at maktablari keyinchalik Eron, Hindiston va Turkiya madaniyatiga kuchli ta’sir ko’rsatdi. Ayniqsa, Boburiylar (Hindistonda) san’atida Temuriy uslubning izlari yaqqol ko’rinadi — Agra, Dehli, Lahor me’morchiligi Temuriy an’analar asosida qurilgan. O’zbekiston mustaqilligi yillarida ham bu meros qadrlanib, Samarqand va Shahrisabzdagi obidalar UNESCO merosi sifatida e’tirof etildi.

Xulosa

Temuriylar davri – bu san’at, ilm va ruhiyatning uyg’unlashgan davridir. Me’morchilik va tasviriy san’atning bir-birini to’ldiruvchi uyg’unligi o’z davrida nafaqat Sharq, balki jahon madaniyatining rivojiga kuchli ta’sir ko’rsatgan. Amir Temur va uning avlodlari nafaqat siyosiy qudrat, balki badiiy tafakkur orqali ham milliy o’zlikni namoyon etganlar. Bugungi kunda Temuriylar davri merosi o’zbek xalqining faxri, milliy san’atimizning ilhom manbai bo’lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Temur, Amir. Temur tuzuklari. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot, 1991.
2. Karimov, I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Navoiy, A. Majolis un-nafois. – Toshkent: Fan, 1989.
4. M. Xolmatov. O’rta asr me’morchiligi va tasviriy san’at tarixi. – Samarqand: 2016.

5. S. Qodirova. Hirot maktabi va Behzod ijodi. – Toshkent: San’at, 2019.
6. UNESCO. Architectural Heritage of Central Asia. – Paris, 2018.